Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası M. Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, *ISSN 2224-9257*
Filologiya məsələləri № 2, 2026
Səh. 328-334

https://doi.org/10.62837/2026.2.328

AYTƏN ƏSGƏROVA RASİD
Baku İnternational School
Əcəmi Naxçıvani 3097
E-mail: ayten.askerova17@gmail.com
orcid.org0009-0008-6004-7368

EPİTETİN BƏDİİ DİLDƏ ESTETİK VE SEMANTİK FUNKSİYASI

Bədii dil, ədəbi mətnlərdə ədəbi dili dəyişdirən məcazi vasitələrin, emosionallığın və müəllifin fərdi üslubunun birləşməsidir. O, emosional təsir üçün qeyri-ənənəvi ifadələrdən istifadə edərək estetik təəssürat və bədii obrazlar yaratmağa xidmət edir. Bu prizmadan yanaşdıqda, epitet dilin statik strukturunu dinamikləşdirən, ona ruh və rəng verən əsas estetik bedii obrazdır. Şair və ya yazıçı hər hansı bir sözün daxili potensialını üzə çıxartmaq və onu yeni semantik məna vermək məqsədi ilə sözə əlavə olunan təyin vasitəsilə sözü adi məna çərçivəsindən çıxararaq ona yeni çalarlar qazandırır. Məhz bu sözə **epitet** deyilir. Epitet yunan sözü olub "əlavə" deməkdir. Epitet cümlədəki obrazlılığı gücləndirir, emosional təsviri artırır və mətni estetik baxımdan zənginləşdirir. Bədii dilin ən işlək və təsirli vasitələrindən biri olan epitet vasitəsilə təsvir edilən əşya və hadisənin səciyyəvi cəhətləri ön plana çəkilir, obraz daha canlı və yadda qalan şəkildə təqdim edilir.

Rus dilçilik məktəbinin görkəmli nümayəndəsi M.V. Lomonosov epiteti yalnız təsvir vasitəsi kimi deyil, həm də bədii nitqin "bəzək elementi" kimi qiymətləndirmişdir. O, əsasən ədəbiyyatda janr nəzəriyyəsi ilə məşğul olduğundan, onun əsərlərində ifadə vasitələri də "aşağı səviyyəli və alçaq" və ya "yüksək və mühüm" dərəcəlilik baxımından nəzərdən keçirilir. M.V.Lomonosof yüksək dərəcədə epitetin rolu haqqında belə deyir: "Əgər adı çəkilən əşyalar çox alçaq səviyyəli deyilsə, onlar müxtəlif sifətlər vasitəsilə yüksəldilib istifadə oluna bilərlər. Beləki əgər göy gurultusunu boruya bəzətsək, çox səviyyəli metafora alınar, lakin sifət əlavə etsək, "səma borusu" daha yüksək səviyyəli olar".

Tədqiqatçılar epiteti poeziyada, ümumiyyətlə bədii ədəbiyyatda bəzək vasitəsi kimi qiymətləndirmişdir. Bu bəzəklərin özündə də orijinallıq olmalı, daxili məna rəngarəngliyi axtarılmalıdır. Epitetə tərif verilərkən alimlərin bir qismi epiteti əşyanın, hadisənin hər hansı bir xassəsini bədii obrazın metaforik tərifi ilə, yəni metaforik sifətlə bağlayırlar. Başqa qrup alimlər isə təyinin bütün qrammatik formalarını nəzərə almağı bilirlər. Sözün məcazlaşmasından yaranan epitetlər yüksək obrazlılığa malikdir. Epitetlər öz mahiyyətinə görə əşya və hadisələrin, eyni zamanda müəyyən bir obrazın özünəməxsus xüsusiyyətlərinin məcazi bənzəyiş yolu ilə oxşadılmasında mühüm rol oynayır. Məcazlaşma hadisəsi çox mənalılıq prinsipi əsasında yaranır və onun nə-

ticəsi kimi meydana çıxır. Həmin keyfiyyətə malik olmaq isə sözdən ifadəli və təsviri vasitə kimi istifadə etməyə imkan yaradır.

Epitetlərin növləri ilə bağlı da elmi ədəbiyyatda müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Bəzi tədqiqatçılar epitetləri təsviri, epik və lirik növlərə ayırır, digərləri isə bu bölgünü fərqli şəkildə təqdim edir. M.Rəfili təsviri epitetlər haqqinda yazır: Epitetlərin təsviri əhəmiyyəti böyükdür. Epitetlərdə yazıçının həyata, hadisəyə, insana münasibəti, onun heyrət və sevinci, nifrət və məğlubiyyətsizliyi ifadə olunur. Epitetin secilməsi yalnız zövqlə deyil, eyni zamanda fikrin tələbinə uyğun olmalıdır. Təsvir vasitələrinin hamısı yalnız onu şəkillik, müqayisə və məcazi mənalılığı sintezindən yaranmış xalis obrazlılığın ifadə vasitəsinə çevrilə bilir. O cumlədən epitet də buraya daxildir. Demək obrazlılığın özündə də bədii təfəkkürün süzgəcindən keçən tələbin ödənilməsi mümkün şərtdir. Nəhayət, bütün bu deyilənləri də nəzərə alaraq A.Qurbanov epiteti aşağıdakı amillərlə şərtləndirmişdir:

1.Epitet obrazlı bədii təyindir.

2.Epitet fikrin emosionallığını, ifadəliyini artıran bədii vasitədir.

3.Epitet əşya və hadisələrin xarakter xüsusiyyətlərini yeni və parlaq şəkildə verə bilən təsvir və ifadə üsuludur.

4.Epitet leksik-semantik hadisə kimi dilin zəruri bir prosesidir.

5.Epitet portret yaratmaq üçün ən güclü amillərdən biridir.

6.Epitet ifadəliyi gücləndirmək üçün əlavə olunduğu leksemə bir və ya bir neçə sözlə qoşula bilir.

7.Epitet semantik mənaya malik yığcam bədii təyindir.

8.Epitet sənətkarların novatorluğu bir-birindən fərqləndirən səciyyəvi xüsusiyyətdir.

9.Epitet dörün tələbi ilə ayaqlaşan, kontekstdən kənarda qalmayan vacib prosesdir.

10. Epitet hər hansı əşyanın, obrazın, hadisənin bir əlaməti haqqında parlaq, yaddaqalan məlumat verir.

Epitet bədii dilin strukturunda həm leksik-semantik, həm də estetik kateqoriya kimi çıxış edən çoxqatlı ifadə vasitəsidir. Klassik ritorik ənənədə epitet isimə əlavə edilən keyfiyyət bildirən söz kimi təqdim edilsə də, müasir poetika və stilistika bu anlayışı daha geniş kontekstdə qiymətləndirir. Epitet artıq yalnız atribut deyil; o, sözün semantik enerjisini artıran, konnotativ qatlarını aktivləşdirən və mətnin estetik strukturunu formalaşdıran mexanizmdir. Roman Jakobson poetik funksiyanın mahiyyətini izah edərkən dilin özünə yönəlmiş struktur xüsusiyyətlərini ön plana çəkirdi. Məsələn "**səssiz gecə**" – buradakı *səssiz* epiteti gecənin sadəcə səssiz olduğunu demir, həm də gecənin atmosferini, qorxunc və ya sakit təsirini yaradır. Epitet obyektin (gecənin) təbii xüsusiyyətindən çox, onun təqdimatını, oxucuya ötürülən estetik təcrübəni formalaşdırır.Bu kontekstdə epitet referensial informasiyadan çox, ifadənin estetik quruluşuna xidmət edir. Obyekt haqqında məlumat verməkdən daha çox, həmin obyektin necə təqdim edildiyini müəyyənləşdirir.

"Müasir Azərbaycan ədəbi dili" əsərində epitetin poetik sistemdə yeri onun iki əsas xüsusiyyəti ilə bağlı olduğu göstərilir:

1. Semantik genişləndirmə qabiliyyəti
2. Emosional və estetik təsir gücü

Bu iki xüsusiyyət epiteti adi təyindən fərqləndirir və onu bədii dilin xüsusi kateqoriyasına çevirir. Epitetin poetik sistemdəki funksional mövqeyi onun lüğəvi məna sərhədlərini aşaraq yeni bir **semantik tutum** qazanması və oxucu üzərində güclü **emosional-estetik** təsir formalaşdırması ilə müəyyən olunur. Adi təyin əşyanın fiziki və ya məntiqi əlamətini (məsələn, *'soyuq su'*) sadəcə qeydə alaraq informativ funksiya daşıdığı halda, epitet həmin əlaməti bədii kontekstdə intensivləşdirir. Məsələn, Viktor Hüqonun yaradıcılığında rast gəlinən *'soyuq ölüm'* və ya *'buz ürək'* ifadələri artıq temperatur bildirmir; burada 'soyuqluq' semantik baxımdan genişlənərək hissiyyatsızlıq, amansızlıq və mənəvi boşluğun metaforik göstəricisinə çevrilir. Bu keçid, sözün denotativ (həqiqi) mənasını konnotativ (məcazi) sonsuzluğa daşıyır ki, bu da bədii dilin spesifikasını təşkil edir. Beləliklə, epitet təsvir etdiyi predmeti sadəcə fərqləndirmir, ona subyektiv-müəllif münasibəti yükləyərək estetik bir varlığa çevirir.

Bədii diskursda təsvirin obrazlı və emosional təsir gücünü artıran dil vasitələri arasında epitet xüsusi semantik çəkiyə malikdir. Müasir dilçilik və ədəbiyyatşünaslıq yanaşmalarında epitet artıq yalnız isimə əlavə olunan sadə təyin kimi deyil, mətnin estetik quruluşunu və fəlsəfi dərinliyini formalaşdıran konseptual vahid kimi qiymətləndirilir. Onun mətn daxilində işləmə xüsusiyyətləri və oxucu qavrayışına göstərdiyi təsir müxtəlif funksional səviyyələrdə özünü büruzə verir. Bu səbəbdən epitetin işləmə prinsiplərinin araşdırılması həm müəllif üslubunun fərdi xüsusiyyətlərini üzə çıxarmağa, həm də dilin poetik imkanlarını daha aydın şəkildə müəyyənləşdirməyə imkan yaradır. Bu mexanizm isə əsasən bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan bir neçə fundamental funksiyanın vəhdəti əsasında formalaşır:

- **Qiymətləndirmə** – funksiyası vasitəsilə müəllif obyektə subyektiv münasibətini aşılayır; məsələn, Azərbaycan poeziyasındakı *"vəfalı yar"* fadəsi personajın mənəvi dəyərini estetik olaraq təsdiqləyir.
- **Intensivləşdirmə** – funksiyası əlamətin dərəcəsini bədii pik nöqtəsinə çatdırır; *"büllur su"* ifadəsi şəffaflığı emosional cəhətdən qüvvətləndirir.
- **Məcazlaşma** – prosesi konkret fiziki xüsusiyyəti abstrakt semantikaya daşıyır. Azərbaycan dilindəki *"dəmir iradə"* və fransız dilindəki *"une volonté de fer"* ifadələri metalın bərkliyinə dair konkret təsəvvürü insanın sarsılmaz xarakterinə aid mücərrəd anlayışa çevirir.
- **Simvolikləşmə** – sözün mədəni və kollektiv assosiasiyalar yaratması. Bu mərhələdə epitet kollektiv yaddaşdakı assosiasiyaları hərəkətə gətirir. Azərbaycan dilindəki *"qara bəxt"* ifadəsinin kədər simvoluna çevrilməsi dildə yeni bir fəlsəfi qatın yaradılmasına xidmət edir.

Göründüyü kimi, epitetin qeyd olunan funksional aspektləri bədii diskursun semantik strukturunun genişlənməsinə birbaşa xidmət edir. Bu funksiyaların sistemli qarşılıqlı təsiri nəticəsində epitet sadəcə təsviredici vahid statusundan çıxaraq, mətnyaratma prosesinin konseptual komponentinə çevrilir. Beləliklə, epitetlərin linqvo-poetik təhlili müəllif niyyətinin və əsərin ideya-estetik qayəsinin dərindən mənimsənilməsində mühüm metodoloji əhəmiyyət kəsb edir. Nəticə etibarilə, bu mexanizmlərin öyrənilməsi dilin estetik imkanlarının və bədii idrakın sərhədlərinin müəyyənləşdirilməsi baxımından müstəsna rol oynayır.

Epitetin bədii mətndə oynadığı rol yalnız təsviri zənginləşdirməklə məhdudlaşmır, o, eyni zamanda estetik təsirin formalaşmasında əsas mexanizmlərdən biri kimi çıxış edir. A.Qurbanovun qənaətinə görə, epitetin (bədii təyinin) estetik funksiyasını nəzərə almamaq qeyri-mümkündür; belə ki, epitet sadəcə bir sifət növü deyil, sözün lüğəvi mənasını bədii obraza çevirən əsas semantik katalizatordur və dilin informativ quruluşunu emosional-vizual müstəviyə daşıyır.

Bədii mətndə epitetin estetik funksiyasının təhlili göstərir ki, bu dil vahidi yalnız predmetin zahiri əlamətlərini ifadə edən vasitə deyil, eyni zamanda mətnin semantik və estetik strukturunu təşkil edən mühüm komponentdir. Müasir dilçilik və ədəbiyyatşünaslıq yanaşmalarında epitet dilin metatekstual potensialını reallaşdıran və bədii təfəkkürün formalaşmasında aktiv rol oynayan vahid kimi qiymətləndirilir. Bu baxımdan epitetin estetik funksiyasını sistemli şəkildə araşdırmaq onun mətndaxili fəaliyyət mexanizmini və oxucu qavrayışına təsir imkanlarını daha dərindən anlamağa şərait yaradır.

Epitetin əsas estetik funksiyalarından biri sözün *denotativ mənasının konnotativ genişlənməsi* ilə bağlıdır. Bu prosesdə leksik vahid ilkin, lüğəvi məzmunundan kənara çıxaraq bədii kontekst daxilində əlavə semantik qat qazanır. Söz artıq yalnız obyektiv reallığın təsviri vasitəsi kimi deyil, müəllifin subyektiv münasibətini, emosional vəziyyətini və estetik dünyagörüşünü ifadə edən işarəyə çevrilir. Fiziki keyfiyyət bildirən sifətlərin mücərrəd anlayışları ifadə etməsi bu transformasiyanın tipik göstəricisidir. Buna misal olaraq Cəlil Məmmədquluzadənin **"Ölülər"** əsərində "soyuq baxışlı" ifadəsi həm fiziki baxışı, həm də daxili soyuqluğu göstərir. Epitetin digər mühüm funksiyası *affektiv-ekspressiv intensivləşmə* ilə bağlıdır. Bu xüsusiyyət epitetin oxucuya emosional təsir göstərmək imkanını təmin edir. Epitet vasitəsilə təsvir olunan obyektin müəyyən cəhətləri ön plana çəkilir və bədii baxımdan aktuallaşdırılır. Nəticədə mətndə yalnız informativ deyil, eyni zamanda emosional gərginlik yaranır. Oxucu sadəcə məlumat qəbul etmir, təsviri hiss edir və daxili təcrübə kimi yaşayır. Məsələn, Gustave Flaubertin **"Madame Bovary"** əsərində "**triste solitude**" ("kədərli tənhalıq") ifadəsi baş qəhrəmanın emosional təcridini və kədərini oxucuda dərindən hiss etdirir. Epitetin estetik funksiyasının daha mürəkkəb forması *koqnitiv-metaforik modelləşdirmə* ilə əlaqədardır. Bu səviyyədə konkret əlamətlərin mücərrəd semantikaya daşınması

nəticəsində epitet məcazlaşma və simvolikləşmə prosesinin əsas mexanizmlərindən birinə çevrilir. Bu prosesdə epitet yalnız fərdi təsvir yaratmır, həm də kollektiv yaddaşda mövcud olan arxetipik obrazları aktivləşdirir. Beləliklə, müəllifin fərdi baxışı ümumbəşəri və ya milli-mədəni mənalarla zənginləşir və mətndə fəlsəfi dərinlik formalaşır. Misal olaraq Charles Baudelaire -in **"Les Fleurs du mal"** əsərindəki "**vénéneuse beauté**" ("zəhərli gözəllik") ifadəsi gözəllik içindəki pis insani göstərərək təhlükə və fiziki görünüş ikilisini birləşdirir.

Epitet nitqin ritmik və intonasiya strukturuna təsir edərək bədii mətnin ahəngini və musiqiliyini təmin edir. Onun vasitəsilə yaradılan vurğular və semantik aksentlər mətnin kompozisiya mərkəzlərini müəyyənləşdirir və estetik informasiyanın məqsədyönlü şəkildə ötürülməsinə imkan yaradır. Beləliklə, epitetin estetik funksiyası çoxşaxəli və çoxqatlı xarakter daşıyır. Bu xüsusiyyətlər epiteti yalnız stilistik vasitə kimi deyil, həm də dilin estetik və fəlsəfi potensialını reallaşdıran əsas komponent kimi dəyərləndirməyə əsas verir.

Dilin məcazlar sistemində epitet xüsusi yer tutur. Aristotel, Lomonosof kimi dahilərin epiteti poeziyanın bəzəyi adlandırması da təsadüfi deyildir. Onların fikrincə, hər yeni, yüksək səviyyədə tapılmış orijinal epitet dilin emosional incəliklərini, obrazlılıq imkanlarını, ekspressivliyini göstərən amildir. Epitetlər dilin məna gözəlliyini, rəngarəngliyini üzə çıxarır, düşündürür, semantik əlvanlığın yollarını göstərir. Epitet hər hansı əşya və obrazın, ya müəyyən bir hadisənin xarakterik əlamətlərin səciyyələndirilməsində fəal iştirak edir. Biz bununla sanki o oxşarları, o əlamətləri görür və daha dərindən dərk edirik. Deməli, epitetlər həm söz sənətinin mühüm ifadə və təsvir vasitəsi kimi, həm də həyat hadisələrinin, emosional hisslərin ifadə etməsi üçün ölçü vahidi kimi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Ədəbiyyat

1. **Qurbanov, A.** (2003). *Müasir Azərbaycan ədəbi dili*. Bakı: Maarif.
2. **Həsənov, H.** (2005). *Azərbaycan dilinin üslubiyyatı*. Bakı: Elm.
3. **Kazımov, Q.** (2010). *Azərbaycan dilinin üslubiyyatı*. Bakı: Təhsil.
4. **Abdullayev, Ə.** (1992). *Bədii dil və üslub məsələləri*. Bakı: Yazıçı.
5. **Vəliyev, K.** (2008). *Bədii mətnin dil xüsusiyyətləri*. Bakı: Elm və Təhsil.
6. **Rəfili, M.** (1941) *Ədəbiyyat nəzəriyyəsi*. Bakı: Azərnəşr
7. **Jakobson, R.** (1960). *Linguistics and Poetics*. Cambridge: MIT Press.
8. **Bally, Ch.** (1952). *Traité de stylistique française*. Genève: Georg.
9. **Genette, G.** (1972). *Figures III*. Paris: Seuil.
10. **Leech, G.** (1969). *A Linguistic Guide to English Poetry*. London: Longman.
11. **Ricoeur, P.** (1975). *La métaphore vive*. Paris: Seuil.
12. **Todorov, T.** (1970). *Introduction à la littérature fantastique*. Paris: Seuil.
13. **Eco, U.** (1979). *Lector in fabula*. Milano: Bompiani.
14. **Barthes, R.** (1964). *Essais critiques*. Paris: Seuil.

15. **Lomonosov. M.** (1748) **.** *Краткое руководство к красноречию.* Санкт-Петербург.
16. **Vinogradov, V.** (1959). *О языке художественной литературы*. Москва.
17. **Lotman, Y. (**1970). *Структура художественного текста*. Москва.
18. **Москвин В. П. (** 2001) *Эпитет в художественной речи // Русская речь.*
19. **https://qebulol.az** / (2025)Epitet: Növləri, Strukturu

EPİTETİN BƏDİİ DİLDƏ ESTETİK VE SEMANTİK FUNKSİYASI

Aytən Əsgərova Rasid

Xülasə

Açar sözlər: epitet, bədii dil, estetik funksiya, semantik genişlənmə, ekspressivlik, obrazlılıq, məcazlaşma, diskurs

Bu məqalədə epitetin bədii dildə estetik və semantik funksiyaları kompleks şəkildə təhlil edilir. Epitetin yalnız təyin funksiyası ilə məhdudlaşmadığı, əksinə, mətnin semantik strukturunu genişləndirən və estetik təsirini formalaşdıran mühüm linqvistik vahid olduğu əsaslandırılır. Tədqiqatda epitetin denotativ mənanın konnotativ genişlənməsi, affektiv-ekspressiv intensivləşmə, koqnitiv-metaforik modelləşdirmə və üslubi harmonizasiya kimi əsas funksiyaları sistemli şəkildə araşdırılır. Eyni zamanda epitetin müəllif mövqeyinin ifadəsində, obrazlılığın yaradılmasında və oxucu qavrayışına təsir mexanizmlərində rolu müəyyənləşdirilir. Azərbaycan və fransız ədəbiyyatından seçilmiş nümunələr əsasında epitetin həm milli, həm də universal poetik xüsusiyyətləri izah olunur. Məqalədə epitetin yalnız stilistik vasitə deyil, həm də bədii diskursun konseptual elementi olduğu qənaətinə gəlinir.

ЭСТЕТИЧЕСКАЯ И СЕМАНТИЧЕСКАЯ ФУНКЦИИ ЭПИТЕТА В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ЯЗЫКЕ

Аскерова Айтен Расид

Ключевые слова: эпитет, художественный язык, эстетическая функция, семантическое расширение, экспрессивность, образность, метафоризация, дискурс

РЕЗЮМЕ

В данной статье комплексно анализируются эстетические и семантические функции эпитета в художественном языке. Обосновывается, что эпитет не ограничивается функцией определения, а выступает важной лингвистической единицей, расширяющей семантическую структуру текста и формирующей его эстетическое воздействие. В исследовании системно рассматриваются такие функции эпитета, как коннотативное расширение денотативного значения,

аффективно-экспрессивная интенсивность, когнитивно-метафорическое моделирование и стилистическая гармонизация. Также определяется роль эпитета в выражении авторской позиции, создании образности и воздействии на восприятие читателя. На основе примеров из азербайджанской и французской литературы раскрываются как национальные, так и универсальные поэтические особенности эпитета. В статье делается вывод о том, что эпитет является не только стилистическим средством, но и концептуальным элементом художественного дискурса.

THE AESTHETIC AND SEMANTIC FUNCTIONS OF THE EPITHET IN LITERARY LANGUAGE

Asgarova Aytan Rasid

Keywords: epithet, literary language, aesthetic function, semantic expansion, expressiveness, imagery, metaphorization, discourse

Summary

This article provides a comprehensive analysis of the aesthetic and semantic functions of the epithet in literary language. It argues that the epithet is not limited to a descriptive modifier but serves as a significant linguistic unit that expands the semantic structure of the text and shapes its aesthetic impact. The study systematically examines the main functions of the epithet, including the connotative expansion of denotative meaning, affective-expressive intensification, cognitive-metaphorical modeling, and stylistic harmonization. It also explores the role of the epithet in expressing the author’s stance, creating imagery, and influencing reader perception. Based on examples from Azerbaijani and French literature, both national and universal poetic features of the epithet are highlighted. The article concludes that the epithet is not only a stylistic device but also a conceptual element of literary discourse.

Fil.f.d, dos. Ülfət Zakir oğlu İbrahim